

ÖZEL EĞİTİMDE ANNE-BABA EĞİTİMİ PROGRAMLARI (Örnek Çalışma)

Dr. Bülbin SUCUOĞLU*
Uzm. Sevgi KÜÇÜKER*
Ar. Gör. Nuray KANIK*

Anne babalar, çocuklarıyla yoğun ve sürekli ilişkilerine karşın uzun yıllar eğitim dışında bırakılmışlar, eğitimde genellikle bilgi alıcı ve bilgi verici rol oynamışlardır (Schulz, 1982). Davranış değiştirme tekniklerinin özürlü bireylere çeşitli beceriler öğretmedeki başarısının kanıtlanması ve özürlü çocuklar için düzenlenen bakım ve eğitim programlarının en az sınırlayıcı ortam (çocuğun doğal çevresi, ev ortamı) içinde uygulamasının kabul edilmesi, anne babaların çocuklarının eğitim ve terapi çalışmalarına katılımlarının artması ile sonuçlanmıştır (Foxy, Binder, 1990). Ayrıca normal çocuğa sahip anne babaların eğitim-öğretim süreci içindeki öneminin ve anne babanın çocuğun eğitimine katılımının çocuğun gelişimi üzerindeki olumlu etkilerinin birçok araştırma sonucunda vurgulanması (Topping, 1986; Yanok, Derubertis, 1989) özürlü çocukların eğitiminde de anne baba katılımının gereklilik olduğunu ortaya koymuştur.

Anne babaların çocuklarının eğitimine eğitici / öğretici olarak katılımları; anne, baba, özürlü çocuk ve diğer kardeşler açısından çok yararlı olmaktadır. (Baker, 1987; Akkök, 1984; Leyser, 1988; Cone ve ark., 1985). Özürlü çocuk birçok beceriyi anne baba katılımıyla daha hızlı kazanmakta, farklı ortamlara genelleyebilmekte, böylece kazanılan beceriler daha kalıcı olmaktadır (Cunningham, 1985). Anne babalar ise çocuklarının gelişimine katkıda buldukları için duygusal olarak rahatlamakta, kendilerini daha yeterli hissetmekte ve buna bağlı olarak özürlü çocuklarına karşı daha olumlu duygular geliştirmektedirler (Leyser, 1988; Goldstein ve ark, 1980; Kravetz, 1990). Ayrıca anne babanın ve diğer aile bireylerinin çeşitli problemlerle başetme becerileri ile anne baba ve kardeşlerin birbirleriyle ilişkileri olumlu yönde gelişmektedir (Leyser, 1988).

1960'lı yıllarda başlatılan "anne baba eğitimi" çalışmaları çocuğun ve anne babanın gereksinimleri hedef alınarak belirlenmekte, çocuğun çeşitli becerileri kazanması, kazandığı becerileri farklı ortamlarda kulla-

nabilmesi, anne babanın çocukla etkileşiminin artması, çocuğun yeterlik ve yetersizlikleri hakkında bilgi sahibi olması ve çocuğun problemleri ile daha kolay başedebilmesi bu programların temel amaçlarını oluşturmaktadır.

Anne babalarla yapılan çalışmalar, yansıtma ve davranışsal model olmak üzere iki temel yaklaşımla yapılmaktadır (Cunningham, 1985). Anne babanın çocuğun duygularını, farklı gelişim düzeylerindeki gereksinimlerini, tepkilerini anlaması, çocuğa karşı tutumlarını, beklentilerini farketmesi; çocukla ilişkileri konusundaki kendi duyguları üzerinde yoğunlaşması beklenen yansıtma modeliyle geliştirilen programlar normal çocuklarla yaygın olarak kullanılmış, ancak özürlü çocuk anne babaları için uygun olmadığı gözlenmiştir (Cunningham, 1985). Davranışsal model temel alınarak geliştirilen eğitim programlarında, anne baba çocuk ilişkisi sonucunda çocuğun davranışlarının değiştirilmesi hedeflenmiştir. Anne babalara operant öğrenme teorisi ve bunun paralelinde çocuğun davranışlarını gözleme, not etme, değerlendirme becerileri, davranış değiştirme teknikleri kazandırılmaya çalışılmaktadır. Özürlü çocuk anne babalarıyla davranış değiştirme teknikleri temel alınarak yapılan birçok araştırma sonucunda, anne babaların çocuklarına birçok beceriyi kazandırabildikleri (Harris ve ark. 1981; Wells ve Forehand, 1981; Howling, 1981), istenmeyen davranışları azaltmayı (Erhardt, Baker, 1990; Love ve ark. 1990; Olson, Roberts, 1987) başardıkları gözlenmiştir.

Öğrenme güçlüğü (Onuzo, William, 1986), zihinsel özürlü (Prieto, Bayerd, Baker, 1988), otistik (Kozloff, 1984; Harris ve ark. 1981) çocukların anne babalarıyla yapılan çalışmalar, bireysel ve grup çalışması olarak yürütülmektedir. Bireysel eğitim programlarında eğitimci / terapist, bir anne baba ile birlikte olmakta, eğitim / terapi süreci anne babanın gereksinimleri temel alınarak sürdürülmektedir (Cunningham, 1985). Benzer özellik ve benzer gereksinimleri olan anne babalarla yürütülen grup çalışmalarında ise grubun gereksinimleri konu olarak ele alınmakta, anne babalar birbiriyle etkileşime girmekte, çocuklarıyla ilgili deneyimlerini paylaşmaktadırlar. Grupla yapılan "anne baba eğitimi" programlarının, anne baba çocuk etkileşimini (Slaughter, 1983) anne babaların kendilerine güvenlerini arttırdığı (Heifetz, 1977) kabul edilmektedir. Genellikle 6-12 haftada 1-1.5 saat olarak sürdürülen, anne babalara sistematik bilgi aktarımı yapılan grup çalışmalarının en önemli dezavantajının, benzer gereksinimleri olan belli sayıda anne-baba bulmak olduğu kabul edilmektedir (Cunningham, 1985).

Anne baba eğitim programları uygulamalarında çeşitli yazılı materyaller ağırlıklı olarak yer almaktadır. Çocuğun gelişim olanaklarıyla ilgili becerilerin öğretilmesini içeren eğitim kitapları ile bir programın parçası olarak geliştirilen el kitapları (manuals) en yaygın kullanılan yazılı materyallerdir. Anne babalar, yazılı materyallerden çocuklarına çeşitli beceriler kazandırma konusunda çok, özellikle karmaşık ve ağır davranış problemlerinin azaltılması konusunda daha az yararlanmaktadır. Uygulamalarda, yazılı materyallerin yanısıra video kasetlerinin de yaygın olarak kullanıldığı, özellikle el kitaplarıyla birlikte kullanılmak üzere farklı konularda kasetlerin hazırlandığı gözlenmektedir (O'Dell ve ark. 1982; Akkök, Sucuoğlu, 1991).

Eğitim programlarına katılan anne babaların gereksinimlerine göre belirlenen konularda, "ders verme" şeklinde bilgi aktarımı yapılmakta, anlatılan konu üzerinde tartışılmakta, sorulara cevap verilmektedir. Ancak, bu yeterli olmamakta, konu ile ilgili model olma, rol yapma, prova etme, anne babaların çocuklarıyla çalışmalarını sağlama ve bu çalışma ile ilgili geribildirim verme teknikleri, "ders verme" nin yanısıra kullanılmaktadır (O'Dell, 1982; Flanagan ve ark. 1979). Bu tekniklerin kullanılması ile anne babaların becerileri kazanması kolaylaşmakta ve genel olarak eğitim programının başarısı artmaktadır (Cunningham, 1985).

Okul, klinik, merkez veya çocuğun doğal ortamı olan ev gibi farklı ortamlarda uygulanan anne baba eğitim programları ile ilgili ilk çalışmalar; çocuklara tuvalet eğitimi kazandırma altını ıslatma içine kapanıklık problemlerinin azaltılması konularında yapılmıştır (Akkök, 1984). Daha sonraları, özbakım becerileri (Haifetz, 1977; Akkök, 1984; Kravetz ve ark. 1990), iletişim becerileri kazandırma (Harris ve ark. 1981) ve davranış problemlerinin kontrol altına alınması (Flanagan, 1979) gibi çeşitli konularda yapılandırılmış eğitim programları geliştirilmiştir.

Özürlü çocukların, geliştirilen eğitim programlarından hedeflenen düzeyde yararlanabilmeleri, anne babaların eğitimde aktif olarak yer almaları ile mümkün olabilecektir. Ülkemizde, özürlü çocukların eğitim, anne babaların rehberlik, danışmanlık hizmetleri alabilecekleri kurum ve kuruluşlar çok sınırlıdır. Bu nedenle anne babaların çocukların eğitimine katılmaları kaçınılmaz olmaktadır. Anne babanın çocuğunun eğitimcisi/ öğretmeni rolünü alması ile eğitimde okul-ev paralellliği sağlanacak, böylece çocuk; okul, merkez veya klinik ortamında öğrendiği becerileri farklı ortamlara genelleyecek, öğrenme hızlanacaktır.

Bu çalışma, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, özel Eğitim Birimine devam eden özürlü çocukların anne babalarının, çocuklarının eğitimine katılımlarını sağlama gereksiniminden ortaya çıkmıştır. Bu gereksinimi karşılamak amacıyla davranışçı teknikleri (yaklaşımı) esas alan yapılandırılmış anne baba eğitimi programı hazırlanmıştır.

Programın Amacı :

- a) Anne babaların çocuklarına kazandırmak istedikleri becerileri, kaybolmasını istedikleri problem davranışları belirleyebilmelerini sağlamak,
- b) Çocuklarını gözleme ve gözlem sonuçlarını not edebilme becerilerini kazandırmak,
- c) Çocuklarına “istendik becerileri kazandıma” tekniklerini öğretmek,
- d) Çocukları problem davranışlarını azaltma / yok etme yöntemlerini kazandırmak olarak açıklanabilir.

YÖNTEM

Denekler

Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Biriminde yapılan çalışmaların birinci haftasına 11 aile, ikinci haftasına ise 7 aile katılmıştır. Çalışmaya katılan annelerin yaş ortalaması; 32 babaların yaş ortalaması; 37 ve çocukların yaş ortalaması ise 7.8 dir. 8 zihinsel, 1 otistik ve 1 spastik çocuğun anne babalarının eğitim düzeyi ortalama 7-9 yıldır. Çocuklar birimde haftada ortalama 2-3 saat eğitim almaktadırlar.

Uygulamacılar

Çalışmaya uygulamacı olarak; bir öğretim görevlisi (Çocuk Gelişimi Eğitimi Uzmanı), bir uzman (Klinik Psikolog) ve bir araştırma görevlisi (Klinik Psikolog) katılmışlardır. Uygulamacıların özürlü çocuklar ve anne babalarıyla deneyimleri vardır.

Araçlar

Anne Baba Eğitimi programının yürütülmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan araçlar 2 grupta toplanabilir:

Prosser'in (1988) İngiltere'de “Problem Davranışları Kontrol Altına Alınması” konulu 3 günlük anne baba eğitim programında kullandığı

araçlar, bizim programımızın içeriğine uygun bir biçimde düzenlendikten sonra değerlendirme araçları olarak kullanılmıştır.

1. Program öncesi Değerlendirme Formu

Uygulamanın ilk gününde, çalışmaya başlamadan önce anne babaların doldurduğu formdur. Form ile anne babalardan, programa niçin katıldıkları, onlara göre programın amaçlarının ne olduğu, çocuklarına bir beceri kazandırma / istenmedik bir davranışı yok etme-azaltma konusuna daha önceden bilgilerinin olup olmadığı, varsa bu bilgileri kimden aldıkları ve ne tür bilgiler olduğu konularında bilgi toplanmıştır. Ayrıca çocuklarına bir beceri öğretmeyi deneyip denemedikleri, denedilerse ne tür problemlerle karşılaştıkları ve bu problemleri nasıl çözdükleri sorulmuştur.

2. İçerik Değerlendirme Formu

Anne babaların her oturumdan sonra doldurdıkları, her bölümün konularının ne kadar faydalı, ne kadar ilginç bulduklarını, o konu hakkında ne kadar bilgileri olduğunu derecelyerek ifade ettikleri formdur. Ayrıca, her bölüm sonucunda çocuklarına bakış açılarının değişeceğini bekleyip-beklemedikleri sorulmuş, bu soruyu evet / hayır biçiminde cevaplamaları, eğer cevapları evet biçiminde ise açıklamaları istenmiştir. Bu formda ayrıca anne babaların uygulama öncesi önerilerini açıklayabilecekleri boş bir bölüm bulunmaktadır.

3. Program Sonrası Değerlendirme Formu

12 saatlik "Anne Baba Eğitimi" programı tamamlandığı zaman anne babaların çalışma hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla kullanılan formdur. Formda öncelikle anne babalara, çocuklarına bir beceri öğretme konusunda çalışma öncesine göre farklı davranacaklarını düşünüp düşünmedikleri sorulmaktadır. Daha sonra programın en iyi ve en kötü üç özelliği, uygulama sırasında anlamakta güçlük çektikleri sözcüklerin, deyimlerin olup olmadığı, programın beklentilerini karşılayıp karşılamadıkları sorularak, önerileri istenmektedir. Formun son bölümünde, programın; çalışma konuları, konuların anlatılması, değerlendirme formları, grup çalışmaları, verilen okuma materyalleri ve diğer velilerle tanışmak boyutlarında beşli dereceleme ölçeği üzerinde değerlendirmeleri istenmektedir.

B) Uygulama Sırasında Kullanılan Görsel-Yazılı Araçlar

1. *Anne Baba Rehberliği El Kitabı*

Akkök, Sucuoğlu (1990) tarafından hazırlanan kitap iki bölümden oluşmaktadır. Çocuklara yeni bir beceri öğretmek için gerekli olan ortam düzenleme, yardım ve ödül teknikleri birinci bölümü, bu teknikleri kullanarak özbakım becerilerinin kazandırılması ise ikinci bölümü oluşturmaktadır. Çalışmada, kitabın sadece birinci bölümü kullanılmıştır.

2. *Anne Baba Rehberliği=Video Kaseti*

Kaset, "Anne Baba Rehberliği El Kitabı"nın video kasetidir. Kitapla birlikte kullanılan kasette, hem genel öğretim teknikleri, hem de özbakım becerilerinin nasıl kazandırıldığı gösterilmektedir. Çalışmada, anne babalara kasedin ilk bölümü izlettirilmiş, özbakım becerileri bölümünün izlettirilmesine gerek duyulmamıştır.

3. "*Davranış Problemlerinin Azaltılması*" Notları

Bu materyal; çalışmanın ikinci bölümünde kullanılan, davranış problemlerinin tanımlanması, gözlenmesi, nedenleri ve azaltılmasına yönelik temel tekniklerin açıklandığı 21 sayfalık yazılı bir materyaldir. Bu materyal çoğaltılarak, anne babalara onlarda kalmak üzere dağıtılmıştır.

Programın İçeriği

Üçer saatlik dört oturumdan oluşan "Anne Baba Eğitimi" programının ilk bölümü "temel becerilerin kazandırılması" olarak planlanmıştır. Anne babaların, çocuklarını gözleyerek ve hangi becerileri ne kadar yardımla yapabildikleri, hangi becerileri öğrenmesini istediklerini belirlemeleri istenmiştir. Program ile gözlem yapabilmeleri, bir beceriyi basitten karmaşığa dizebilmeleri, çocuğun başarısız olmasını engellemek için kullanılması gereken yardım ve ödül tekniklerinin kazandırılması amaçlanmıştır.

İkinci bölümde, problem davranışın tanımlanması, problem davranışların çıktığı ortamların ve davranış sonucunda çocuğun çevreden (özellikle ana baba) aldığı tepkilerin gözlenmesi, belirlenmesi temel amaçtır. Ayrıca problem davranışların azaltılmasında anne babaların kullanabilecekleri görmemezlikten gelme, ortam dışı bırakmak ve alternatif beceri öğretme tekniklerinin avantaj ve dezavantajlarıyla birlikte anne babalara açıklanması ve üzerinde örneklerle tartışılması program içeriğinin önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Program anne babaların konuyu daha iyi anlayabilmeleri, tartışılan konuları kendi çocukları için genelleyeabilmeleri amacıyla çeşitli ödevleri içermektedir. Uygulama sırasında dağıtılan ödevler şunlardır:

Ödev 1 . Çocuğunuzun kazanmasını istediğınız becerileri, azaltılmasını istediğınız problem davranışları önem sırasında göre yazınız.

Ödev 2 . Evinizde günlük yaşamınızda çocuğunuza hangi becerilerde yardım etmeniz gerekmektedir? Bu becerileri ve her beceri için nasıl yardım ettiğınız yazınız.

Ödev 3 . Çocuğunuzla bir günlük yaşantınızı düşünerek onun hangi davranışlarını ne tür ödülleri kullanarak ödüllendirdiğınızı yazınız.

Ödev 4 . Çocuğunuzun en çok hoşlandığı yiyecekleri, davranışları, etkinlikleri önem sırasına göre yazınız.

Ödev 5 . Davranış gözlem formu: Sizi en çok rahatsız eden problem davranış belirleyiniz ve bu davranışı Ortam (Ne zaman?), Problem Davranış (Ne yaptı?), Sonuç (Ne yaptınız)? ilkesine göre düşünerek tanımlayınız.

Ödevler program akışı içinde dağıtılmış, hemen doldurularak geri verilmesi istenmiştir. Okuma yazmadaki yetersizlik nedeniyle ödevleri yapmakta zorlanan anne babalara uygulamacılar tarafından yardım edilmiştir.

UYGULAMA

Çocukları, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Birimine devam eden anne babalar için, eğitimde okul-ev paralellliğini sağlamak, eğitimde anne baba katılımını gerçekleştirmek amacıyla düzenlenen "Anne Baba Eğitimi" programı kısaca açıklanarak katılmaları istenmiştir. Program üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. Aşama: Anne baba ve çocuğu daha iyi tanıyabilmek amacı ile Aralık / Ocak aylarında yapılan çalışma öncesinde, anne / baba-çocuk ilişkisi her çocuk için 20'şer dakika olmak üzere gözlenmiştir. Gözlem sürecine babalar katılmamış, her çocuğun annesiyle ilişkisi (yapılandırılmamış ortam) gözlem odasında gözlenmiştir. Gözlem sırasında annelerden çocuklarıyla oynamaları istenmiş, oyun sırasında oyun odasındaki oyuncakları kullanabilecekleri açıklanmıştır. Böylece oyun sırasındaki ilişkinin fiziksel, sözel, olumlu, olumsuz veya nötr olup olmadığına bakılmıştır. Ayrıca ilişkiyi kimin başlattığı ve yönlendirdiği, istenmeyen bir davranış ortaya çıktığı zaman annenin ne tür bir tepki verdiği gözlen-

miş, tüm bu gözlemler program sürecinde kullanılmak üzere kaydedilmiştir.

2. Aşama: Eğitim Programının uygulama aşamasıdır. İki hafta sonu 6'şar saat olmak üzere 12 saat olarak uygulanan program, dört oturumda yürütülmüştür.

I. Oturum, uygulamacıların kendilerini, program amaçlarını, çalışma yöntemini tanıtılmalarıyla başlatılmış, anne babalara programla ilgili yazılı materyallerin (ödev, kitap, değerlendirme formları) bulunduğu dosyalar dağıtılmıştır. Öncelikle "program öncesi değerlendirme formu" ile "içerik değerlendirme formu"nu doldurmaları sağlanmış, bu formlardan sonra ödev 1 verilerek her anne babanın kendi çocuğu için ödevi yapmaları istenmiştir. Oturumda, çocuklarına yeni bir beceri kazandırabilmek için gerekli olan;

— Uygun ortamın düzenlenmesi,

— Becerilerin basitten karmaşığa doğru sıralanması ilkesine göre daha küçük becerilere bölünmesi,

— Başarısızlığı önlemek amacıyla kullanılan yardım teknikleri,

— Başarıyı ödüllendirebilmek için kullanılan ödül verme teknikleri, gibi genel öğretim ilkeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. "Yardımlar"ın anlatılmasının arkasından ödev 2, "ödüller" konusunun arkasından ödev 3 dağıtılmış, böylece konuları daha iyi anlamaları sağlanmaya çalışılmış, ödev yapma sırasında ve sonra çıkan sorular cevaplanmıştır. Oturumun sonunda "Anne Baba Rehberliği" kitabının ilk bölümünün okunması istenerek kısa bir tekrar yapılmıştır.

İkinci oturumun ilk kısmında "Anne Baba Rehberliği video kasedi" izletilerek ilk oturumda üzerinde çalışılan konuların açıklığa kavuşması, bilgilerin görsel olarak aktarılması amaçlanmıştır. Kasedin izlenmesi sırasında gerekli görülen yerlerde önemli noktalar tekrar edilerek anne-babaların soruları yanıtlanmıştır. Özellikle becerilerin basitten karmaşığa sıralanması, hangi istedik davranışlar için hangi ödüllerin kullanılacağı ayrıntılı olarak üzerinde durulan konular olmuştur.

Oturumun ikinci kısmı uygulama olarak planlanmış, anne-babalar çocuklarının beceri düzeylerine göre üç gruba ayrılmıştır. Okul öncesi beceri düzeyinde olan çocukların anne-babaları iki ayrı grupta, ilkokula devam eden çocukların anne-babaları bir grupta toplanarak birer uzmanla biraraya gelmişlerdir. Her grupta çalışan uzman, toplantıya çocukların bireysel eğitim dosyaları ile girmiş, anne-babalardan alınan bilgiler

ve eğitim programının kapsamındaki beceriler doğultusunda evde eğitim ortamının düzenlenmesi, yardım ve ödüllerin kullanılması, becerilerin basitten karmaşığa sıralanması ilkeleri her çocuk için örneklerle açıklanmıştır. Anne-babaların kendi çocukları ile ilgili soruları yanıtlanmış ve böylece oturum tamamlanmıştır. “Problem Davranış ve Ortam/ Davranış/Sonuç ilişkisi” notlarının bir dahaki oturum öncesinde okunması istenmiştir.

Üçüncü oturumda problem davranışın tanımı, nedenleri, problem davranışların Ortam-Davranış-Sonuç ilkesine göre gözlenmesinin önemi açıklanmıştır. Anne-babalar, çocuklarının daha önce listeledikleri problem davranışlarıyla ilgili örnekler vermişler, verilen örneklerdeki davranışların çıktığı ortam, çocuğun davranış sonucunda neler elde ettiği tartışılmış, bir başka deyişle problem davranışlar Ortam Davranış-Sonuç ilkesine göre incelenmiştir. Bu şekilde anne-babaların, çocuklarının problem davranışlarını daha iyi anlayabilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Oturum sonunda “Problem Davranışların Azaltılması” notlarının okunması istenmiştir.

Uygulamanın son oturumunda, anne-babalara ödev 5 dağıtılmış, çocuklarının en önemli gördükleri bir problem davranışını, Ortam-Davranış-Sonuç ilkesine göre irdelemeleri istenmiştir. Anne-babaların formu doldururken sordukları sorulara yanıt verilmiş, problem davranış ortamıyla, sonucuyla değerlendirebilmeleri sağlanmıştır. Oturumun ikinci kısmında, istenmeyen problem davranışların azaltılması amacıyla kullanılabilir görmemezlikten gelme, ortam dışı bırakma ve alternatif beceri öğretme teknikleri ile bu teknikleri ev ortamında, hangi davranışlar için kullanabilecekleri ve uygulama sırasında gözönüne alınması gereken ilkeler açıklanmıştır. Oturumda özellikle davranış değişikliğinin gerçekleşmesinde ya davranışın ortaya çıktığı ortamın veya davranışı izleyen sonuçların değiştirilmesinin önemi vurgulanmıştır.

3. Aşama: “Anne Baba Eğitimi” programını izleyen hafta içinde anne-babaların, çocuklarının Özel Eğitim Birimindeki çalışmalarını gözlem odasından, uzmanla birlikte gözlemleri sağlanmış, eğitim programında açıklanan konular ve ilkeler uzman tarafından tekrar hatırlanmıştır. Çocuğun uzmanla çalışmasını gözleyen anne-babalara özellikle yapılandırılmış ortam, basitten karmaşığa beceri sıralaması, uzmanın çocuğa çalışma sırasında yardım etmesi ve başarısı için ödüllendirilmesi teknikleri ile çalışma sırasında ortaya çıkan problem davranışlar ve bu davranışlara uzmanın verdiği tepkilere dikkat çekilmiştir.

Uygulama sürecinde anne-babalardan izin istenerek fakültemiz E.P.H. Bölümünden iki öğrencinin gözlem odasından çalışmayı izlemeleri aşamaları kaydetmeleri sağlanmıştır. Bunun yanı sıra oturumlar teybe kaydedilmiştir. Her oturumda bir kez 30 dakikalık ara verilmiş, arada anne-babalar ve uzmanlar informal şekilde birarada sohbet etmişler, böylece programın sosyal yönünün olmasına çalışılmıştır.

SONUÇLAR

Sonuçlar, uygulama öncesi ve uygulama sonrasında toplanan bilgilerden çıkarılmıştır. Uygulamaya birinci hafta (ilk iki oturum) 11 anne-baba, ikinci hafta ise 7 anne-baba katılmışlardır. Değerlendirme bazı alanlarda 11 aile için bazılarında ise 7 aile için yapılmıştır.

A) Program öncesi Değerlendirme: (11 aile için yapılmıştır).

1. Anne-Babaların Çalışmaya Katılma Nedenleri

Anne-babaların hepsi çocuklarına daha fazla yardımcı olabilmek, bilinçli bir şekilde eğitimine katılabilmek ve varolan sorunları en aza indirmek amacıyla bu programa katıldıklarını ifade etmişlerdir.

“Bana faydalı olacağı için katıldım.”

“Çocuğuma evde neler yaptırabilirim? Bunu öğrenmek için katıldım.”

“Çocuğumun eğitiminde bana düşenleri daha bilimsel yapmak için.”

“Çocuğumun daha bilinçli olması için geldim.”

Bu ifadeler anne-babaların genel beklentilerle katıldıklarını göstermektedir. Ancak bir anne

“Çocukla eğitimi öğretmek için, onu nasıl yönlendireceğimi, nasıl bilgilendireceğimi öğrenmek için.” ifadesiyle programa katılma amacını açıklamıştır.

2. Programın Amaçlarının Anne-Baba Tarafından Algılanması

Anne-babalar programın amaçlarını uygulama öncesinde genellikle çocuklarına daha bilinçli yardım etmelerinin sağlanması olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir.

“Programın amacı bana göre çocuğa beceriler kazandırmaktır.”

“Çocuğumun eğitimine daha bilinçli yaklaşmamızı sağlamak.”

“Bilinçlendirilmemiz.” gibi genel ifadelerin yanısıra,

“Çocuğın eksikliğini gidermek, yapmakta zorluk çektiği işleri nasıl öğreteceğimizi öğrenmek.”

“Çocuğın ne safhaya geldiğini, durumunu görüşmek için.” gibi ifadelere de rastlanmışır. Bir anne,

“Diğer anne-babalardan ve eğitimcilerden örnek alıp uygulamak hence en önemli amaçtır.” ifadesiyle problemlerini paylaşmanın önemini dile getirmiştir. Anne babaların programın amaçlarını genel olarak çocuklarına yardımcı olmak ve bilinçlendirilmek olarak algıladıkları gözlenmektedir.

3. Konuyla İlgili önceki Bilgiler

Çocuğın eğitimiyle ilgili olarak daha önce bilgi alınıp alınmadığı sorulduğu zaman beş ailenin hiçbir bilgi almadığı, bir ailenin arkadaşlarından bilgi aldıkları görülmüştür. Diğer beş ailerin üçü öğretmenden, ikisi bir doktordan bilgi aldıklarını ifade etmişlerdir. Sadece bir ailenin ödüllendirme yöntemiyle ilgili bilgi aldığı, bir aile öğretimde oyuna yer vermesi gerekliliğini öğrendiğini, bir aile de sosyal becerilerin önemi konusunda bilgi verildiğini belirtmişlerdir.

Bu ifadelerden anne-babaların çocuklarının eğitimi ile ilgili özel bilgiler almadıklarını, arkadaş veya profesyonellerden alınan bilgilerin genellikle öneri şeklinde olduğunu, anne-babaların hiçbirinin daha önce herhangi bir eğitim programına katılmadıkları anlaşılmaktadır. Ülkemizde anne-babalarla yapılan yapılandırılmış eğitim programlarının olmaması ve özel eğitim kurumlarının sınırlı olması nedeniyle bu durum kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir.

4. Çocuğa Yeni Beceri Öğretimi

“Çocuğunuza yeni bir beceri öğretmeyi denediniz mi?” sorusunun 2 aile “hayır”, 9 aile ise “evet” cevabı vermişlerdir. “Evet” diyen anne-babaların, “Beceri öğretme sırasında ne tür problemlerle karşılaşıyorsunuz?” sorusuna çeşitli cevaplar verdikleri görülmüştür.

Çocukların ortak problemi olarak, dikkat dağınıklığı, uzun süre çalışmak istememe, sinirlenme, araçları fırlatıp atma, kendi isteklerini yapma belirtilmiş, bir anne, çocuğının yapabildiği becerileri bile yapmak istemediğini, bir diğer anne de başarısızlık durumunda çocuğın küstünü, ağladığını, içe kapandığını ifade etmiştir.

“Bu problemleri nasıl çözümlüyorsunuz?” sorusunu sadece dört aile yanıtlamıştır.

“Konuşarak, müzik dinleterek, pasta yaparak gideriyorum.”

“Ders yapmasını sağlamak için top oyununu ödül olarak kullanıyorum.”

“Olmayacak istekleri için bağırmasını duymamazlıktan geliyorum.”

“Onun istediği şeyleri yapıyorum.”

soruyu cevaplayan dört ailenin ifadeleridir. Bu ifadeler anne-babaların, çocuklarına beceri öğretmek için çalıştıkları ancak çocukların sık sık başarısızlığa uğramaları, başarısızlık sonucunda beceriyi öğrenmek istemedikleri, istenmeyen davranışları ortaya çıkınca çocuğun isteklerinin yerine getirildiği şeklinde yorumlanabilir. Bu problemlerin genellikle eğitim ortamını düzenleyememe, becerileri basitten karmaşığa dizeme, uygun yardım ve ödül tekniklerini kullanamamaya bağlı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

B) İçerik Değerlendirme Formu

Uygulama öncesi program içeriğinin değerlendirilmesi dört aşamada yapılmıştır. Anne-babalara her oturundan önce oturumun içeriği açıklanmış, konuyu ne kadar ilginç, ne kadar faydalı buldukları ve bu konuyla ilgili daha önceden ne kadar bilgili olduklarını derecelemeleri istenmiştir. İlk iki oturumu 11, 3. ve 4. oturumu ise 7 aile değerlendirmiştir.

Konular anne-babalar tarafından ilginç ve faydalı bulunmuş, 5 li derecelemede çoğunluk 5 ile değerlendirmiştir. Birinci ve üçüncü oturumu birer aile 3 ile değerlendirmiştir.

Konuyla ilgili daha önceki bilgi düzeyi 5 li ölçekte çoğunluk tarafından 2 ile değerlendirilmiş, birinci oturum için bir, üçüncü oturum için bir aile 1 ile (hiçbir bilgi yok) değerlendirmiştir.

Formun “Bu çalışma sonunda çocuğumuza bakış açımızın değişeceğini umuyor musunuz?” sorusunu bütün anne-babalar her oturum için “evet” olarak cevaplamışlar, “Ne tür bir değişiklik?” her oturum için ayrı değerlendirmişlerdir.

1. Oturum için: “Daha düzenli, daha zevkli çalışacağım.”

“Daha olumlu yaklaşacağım.” “Daha sabırlı olacağım.” cevapları verilmiştir.

2. oturum için: 7 aile cevap vermemiş, diğer iki aile ödülü kullanacaklarını, iki aile çocukla ilişkisinin düzeleceğini beklediğini ifade etmiştir.

3. oturum için: Davranışlar konusunda bilgi alacaklarını, istenmeyen davranışları daha iyi yönlendirebileceklerini, problem davranışı tanımaya çalışacaklarını açıklayan anne babaların yanısıra 1 aile cevap vermemiş, 4 aile bu oturuma katılmamıştır.

4. oturum için: 4 aile oturuma katılmamış, 7 aile çocuğuna daha sabırlı olacaklarını, kendi davranışlarını değiştirebileceklerini ve problem davranışlarla daha bilinçli ilgileneceklerini belirtmişlerdir.

C) Program Sonrası Değerlendirme

1. Öğretim Yöntemlerinin Değerlendirilmesi

Bu değerlendirme 4 oturumun sonunda yapıldığı için 7 aile katılmıştır. Anne babalardan programı "Hiç faydalı değil"den "Çok faydalı"ya doğru 5'li derecelendirme ile değerlendirmeleri istenmiştir. Değerlendirme sonucunda anne babaların çoğunun programı 6 boyutta (Çalışma konuları, konuların anlatılması, Değerlendirme formları, Grup çalışmaları, Verilen yazılı materyaller, Diğer velilerle tanışmak / konuşmak) 5 ile değerlendirdiği, birer ailenin çalışma konuları, değerlendirme formları ve yazılı materyalleri 4 ile değerlendirdikleri görülmüştür.

2. Programın En İyi ve En Kötü Yönleri

Değerlendirmenin bu bölümünde, programın en kötü yönlerine 6 aile "Yok" cevabı vermiş, 1 aile çalışmanın sabah olması ve buna bağlı olarak ulaşım güçlüğü belirtmiştir.

Programın en iyi üç özelliği; sorunların grup olarak tartışılması, çocukların eğitimi konusunda aydınlanmak ve aktarılan bilgilerin değişik ve zengin örneklerle tartışılması olarak görülmüştür. Bir aile, "bu konuların anne babalara öğretilmesi"ni bu programın en iyi özelliği olarak belirtmiştir.

3. Programın Teknik Düzeyi

Programa katılan 7 anne baba "çalışma sırasında anlamakta güçlük çektiğiniz sözcükler var mıydı?" sorusunu "Hayır" biçiminde cevaplamıştır.

4. Programın Etkililiği

“Çocuğunuza bir beceri öğretirken program öncesine göre farklı davranacağınızı düşünüyormusunuz?” sorusu anne babalara sorulmuş; cevaplar genellikle daha sabırlı olacakları, eğitim için uygun ortam düzenleyecekleri, eğitimde daha tutarlı olacakları maddelerinde yoğunlaşmıştı.

“Çalışma sırasında istenmeyen davranışları görmeyeceğim, bu şekilde süreyi uzatacağım.”

“Problem davranışı kaldırmak için ortamı değiştireceğim ve azalmazsa, davranış sonucundaki tepkilerimi değiştireceğim.”

“Çalışma sırasında daha çok yardım kullanacağım.”

“Çalışma sürelerini kısa aralıklarla yürüteceğim.”

gibi ifadelerle anne babalar, çalışmalarında yapacakları değişiklikleri belirtmişlerdir.

5. Beklentiler

Anne babalara, programın beklentilerini karşılayıp karşılamadığı sorulmuş, ve hepsi beklentilerinin karşılandığını belirtmişlerdir.

6. Öneriler

Programın süresi, içeriği ve düzenlenmesi ile ilgili önerileri sorulduğu zaman 7 aileden 2’si bu tür çalışmaların farklı içeriklerle tekrarlanmasını, iki aile de ayda bir yapılmasını önermişlerdir.

Diğer öneriler bölümünde, bir ailenin programın içerik ve zaman açısından geniş tutulmasını, bireysel olarak da yapılmasını, bir ailenin de bu tür çalışmaların Türkiye genelinde yapılmasını önerdiği görülmüştür.

TARTIŞMA

“Anne Baba Eğitimi” programları özürlü çocuğun eğitimi sürecinde çok önemli yeri olan ve bu nedenle de özellikle gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılan programlardır. Programların temel amacı; eğitimde okul/ ev paralellliğini dolayısıyla anne babanın eğitime aktif olarak katılımını sağlamaktır. A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Birimine devam eden özürlü çocuk anne babaları için düzenlenen “Anne Baba Eğitimi” programı ile anne babalara çocuklarının eğitiminde kullanılan temel tekniklerin kazandırılması amaçlanmıştır. Anne babalar,

uzmanlar ve diğer anne babalarla bir araya gelerek bir program çerçevesinde çocuklarının eğitimine ilişkin sorunlarını paylaşmışlardır.

Anne baba eğitim programlarının en önemli yararlarından birisi anne babaların kendilerini daha yeterli hissetmeleri ve çocuklarına daha olumlu yaklaşımlarıdır. Bu çalışmada da anne babalar programdan çok yararlandıklarını, programa katılmalarıyla çocuğa karşı daha tutarlı olduklarını, özellikle program sürecinde kazandıkları bilgileri uygulamaya başladıklarını özel olarak belirtmişlerdir. 12 saatlik eğitim ve 1 saatlik gözlem sonucunda bir beceri öğretirken uygun ortam düzenleyeceklerini, karı-koca daha tutarlı olacaklarını belirtmeleri programın yararı konusunda belirli bir fikir vermektedir.

Anne babalarla yapılan çalışmalar özbakım becerileri, sosyal beceriler, davranış problemlerinin azaltılması gibi konularda farklı özür gruplarındaki çocukların anne babalarıyla yapılmaktadır. Bu çalışmada anne babaların ilk kez bu tür bir çalışmaya katılması, çocukların yaş ve özür gruplarının farklı olması gözönüne alınarak özel bir gelişim alanıyla ilgili konu seçilmemiştir. İstendik bir beceri kazandırma ve istenmedik (problem) davranışların azaltılması konu olarak belirlenmiş, konunun çalışmaya katılan anne babalar için uygun olduğu, çocuklarının özürü ve yaşına bakılmaksızın bu konudaki gereksinimlerini karşıladığı gözlenmiştir. Bu çalışma sonrasında ailelere bir form verilerek hangi gelişim alanlarında çalışmak istediklerinin belirlenerek bir sonraki eğitim programının içeriğinin buna göre düzenlenmesi planlanmıştır.

Özel Eğitim Biriminde uygulanan program, davranışsal yaklaşımı temel alınarak hazırlanmış, çocuğun davranışlarının (istendik/ istenmedik) anne baba çocuk ilişkisi sonucunda değişmesi amaçlanmıştır. Anne babaların;

“Çocuğun problem davranışı olunca önce kendi davranışlarıma bakacağım.”

“Ona uygun bir ortam hazırlayıp daha çok yardım edeceğim”. gibi ifadeleri, bu amaçın gerçekleştirildiği biçimde yorumlanabilir.

“Anne Baba Eğitimi” programı, grup çalışması şeklinde yürütülmüş, anne babaların birbiriyle etkileşime girerek deneyimlerini ve anlatılan konularla ilgili bilgilerini paylaştıkları, çalışmaya katılan babaların da annelerden ayrı olarak gruplaştıkları, deneyimlerini birbirlerine aktardıkları gözlenmiştir. Çocuklarının eğitimine katılmaktan ve kuruma gelmekten kaçınan babaların, çalışmaya katılmaları grup çalışmasının bir yararı olarak değerlendirilebilir.

Anne babaların değerlendirme formlarını özellikle "İçerik Değerlendirme Formu" nu doldurmakta güçlük çektikleri ve formun doldurulmasının çok zaman aldığı gözlenmiştir. Bu güçlük, okuma-yazma yetersizliği ve bu tür formlarla ilgili deneyimlerinin olmamasına bağlanabilir. İçerik Değerlendirme Formunun yeniden düzenlenmesinin, her oturum için ayrı form hazırlanmasının bu güçlüğü azaltabileceği düşünülebilir.

Özel Eğitim Biriminde yapılan "Anne Baba Eğitimi" programı, özürli çocuğa sahip anne babalara birbirleriyle ve uzmanlarla eğitime ilişkin problemlerini paylaşmaları için verilen ilk fırsat olmuştur. Anne babaların programdan hoşlandıkları, yararlandıkları ve kazandıkları bilgileri günlük yaşama uyguladıkları verdikleri geribildirimlerden anlaşılmaktadır.

Davranışçı yaklaşıma dayalı, yapılandırılmış eğitim programlarının farklı içeriklerde, farklı sürelerde, değişik yaş ve özür gruplarındaki çocukların anne babaları için yaygınlaştırılmasının, özürli çocuğun eğitimi konusunda önemli bir açığı kapatacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkök, F. (1984). Davranışsal Yaklaşıma Dayalı Aile Rehberliğinin Öğretilebilir Çocukların Özbakım Becerilerinin Gelişimine Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Akkök, F., Sucuoğlu, B. (1990). Anne-Baba Rehberliği: Temel Becerilerin Kazandırılması. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları. Altan Matbaası. Ankara.
- Baker, B.L., McCurry, M.C. (1984) "School-based parent training an alternative for parents predicted to demonstrate low teaching proficiency following group training" *Education and Training of the Mentally Retarded*. 19 (4), 261-267.
- Cone, J.D., Delawyer, A.D. Wolfe, V.V. (1985). Assessing Parent Participation: The Parent/Family Involvement Index. *Exceptional Childrn*, 51, 417-424.
- Cunningham, C. (1984). "Training and Education Approaches for Parents of Children with Special Needs". *British Journal of Medical Psychology*. 58, 285-305.
- Erhardt, D., Baker, B.L. (1990) "The effects of behavioral parent training on families with young hyperactive children." *Journal of Behavioral Therapy Experimental Psychiatry*, Vol. 21, 2, 121-132.
- Flanagan, S., Adams, H.E. ve Forehand, R. (1979) "A Comparison of four instructional techniques for teaching parents to use time out." *Behavior Therapy*, 10, 94-102.
- Foxx, R.A., Binder, M.C. (1990). "Parenting: A Developmental Behavioral Approach" *Advances in Special Education*. Vol. 78. s. 187-201.
- Goldstein, S., Strickland, B., Turnbull, A.P., Curry, L. (1980). An Observational Analysis of the IEP Conferences *Exceptional Children*. 46, 276-286.
- Harris, S.L., Wolcibik, S.A., Weitz, S. (1981). "The acquisition of language skills by autistic children. Can parents do the job? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 11, 379-384.

- Heifetz, I. J. (1977). "Behavioral training for parents of retarded children: Alternative formats based on instructional manuals" *American Journal of Mental Deficiency*, 82, 194-203.
- HoAlin, P. A. (1981). The effectiveness of operant language training with anstistic children" *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 11, 89-105.
- Kravetz, S., Katz, S., Kutz, S. (1990). "A goal directed approach to training parents of children with a developmental disability. " *The British Journal of Mental Subnormality.*" Vol. 6, No: 70 17-29.
- Kozloff, M.A. (1984). "A Training Program for families of Children with Autism: Responding to Family Needs". Ed. Schopler, F., Mesibov, G. *Studies in Autism*. s. 163-186, New York Plenum.
- Leyser, Y. (1988). "Let's Listen to the Consumer. The voice of parents of exceptional Children". *The School Counselor*. 35. 363-369.
- Love, S.R., Matson, J.L., West, D. (1990). "Mothers as Effective Therapist for Autistic Childen's Phobias". *Journal of Applied Behavior Analysis*, 23, 379-385.
- O'Dell, S.L., O'Quinn, J., Alford, B.A., O'Briant, A.L., Brodlyin, A.S., Riekenbain, J.E. (1982) "Predicting the acquisition of parenting skills via four training methods" *Behavior Therapy*, 13, 194-208.
- Omizo, M.M., William, R.V., Omizo, S.A. (1986) "The Effects of participation in parent group Sessions on Child Rearing Attitudes Among Parents of Learning Disabled Children". *Exceptional Children*. 33. 134-139.
- Schulz, J.B. (1982). "Parent participation in handicapped education". *Exceptional Education Quarterly*. 3. 134-139.
- Slaughter, D.T. (1983) "Early intervention and its effect on material and child development". *Monographs Society of Research in Chid Development*, No: 202, 48, (4).
- Topping, K.J. (1986). "Parents as Educators; Training Parents to Teach Their Children, (S, 15-27) London: Croom Helm.
- Wells, K.L., Forehand, R. (1981). "Childhood behavior problems in the home" In S.M. Turner, K.S. Calhaun ve H.E. Adams (Eds.) *Handbook of Clinical Behavior Therapy*. New York: Wiley.
- Yanok, J., Derubertis, D. (1989). "Comparative Study of Parental Participation in Regular and Special Education Programss". *Exceptional Children*. 56, 195-199.